

בעז"ה

אוצר מצאנים

משכיל
דבורנינו

כולל בירורי וליקוטי

הליכות + מנהגים + הוראות + הדרכות
חסידות + השקפה + דברות קודש + אמרות
שיחות + מכתבים + עובדות + סיפורים
תולדות + זכרונות + קורות דברי הימים

מחצר הקודש
בעלזא

שנתפרסמו בגליונות "הוגי תורה"
במשך השנים תשע"ב - תשע"ז

נלקטו ונערכו בס"ד ע"י
יוסף האכהייזער
וירל בע"ה
בחודש סיון תשע"ט לפ"ק

הערות והארות
יתקבלו בהערכה
אצל העורך

Joseph Hochhauser
643 Bedford Ave.
Brooklyn, NY 11211
1-718-483-3357
yh@MechonBelz.com

התודה והברכה

לידידי ורעיי חברי ועורכי

מוכון "שמן רוקח" דחסידי בעלזא

בנשיאות כ"ק מו"ן אדמו"ר ממכנובקה בעלזא שליט"א

על סיועם ועזרתם בהוצאת חיבורינו זה

צענזור

מאמר קיג

התייחסות רבועה"ק לענינים שנשמטו מחמת הצענזור

מפני ביטול בית המדרש
(ביצה כט ע"א)

כאשר ביום השבת קודש הבעל"ט נוהגים חסידי בעלזא במנהג ישראל של "ביטול בית המדרש" והמניעה מלימוד התורה כנהוג מימים ימימה ביום אידם הנקרא אצלנו "ניטל", וידוע כי כל דברי ימי אותו האיש אשר הנוצרים הולכים בטעותו (כלשון רש"י ע"ז דף ו ע"א), אשר לדבריהם הוא נולד באותו היום, מובאים בדברי חז"ל ובמפרשיהם הראשונים ז"ל במקומות שונים, ורק עקב השמטות הצענזור שהדפוסים היו נתונים תחת פיקוחם והשגחתם, נמצאים הדברים טמונים ונעלמים, וכן נמצאים כמה תפלות ששלטה בהם ידי הצענזור הנוצרי, ובסיבה זו נשתנו ונשמטו קטעים מנוסח התפילה, לאור זאת נעתיק כאן דיון שנתהוה לאחרונה כיצד התייחסו רבועה"ק לקטעים הנשמטים והמשובשים הללו, בעיקר בנוגע לנוסח התפילה, ואולי גם בנוגע לסיום מסכתא, אם הלימוד במהדורות הש"ס שלפנינו בלא ההשמטות, נחשב כסיום להתיר האכילה בערב פסח ואכילת בשר בתשעת הימים.

נוסח שנתקבל בישראל - מקובל בשמים

בקובץ 'צפונות' (גליון ט עמוד פט) הובא מכת"י הגאון ר' אהרן מתת' וועלבער ז"ל שהסתופף בצל הרה"ק מהרי"א מזידטשוב זי"ע, שהביא שם מה ששמע מחסיד א' בשם "מורה יצחק יעקב ז"ל נבג"מ שה' חד מתלמידי מרן אדמו"ר מהרי"א זצ"ל נבג"מ מזידטשוב, והוא הי' ש"צ בעל תפלה כמה שנים בעיר מולדתי עיר מונקאטש יע"א". שהתקשה בלשון הפזמון בזמירות לשב"ק בזמר "מנוחה ושמחה" בחרוז "במצות שבת א' יחליצך, קום קרא אליו יחיש לאמצך", וכתב שם שנמצא בסידורי ספרד פזמון על ש"ק המתחיל בתיבות "יחוש לאמצך", וע"ז קאי כוונת הפייטן: במצות שבת א' יחליצך, קום קרא אליו הפזמון "יחוש לאמצך", גם תפלת "נשמת כל חי" וגם "נעריצך" שהיא קדושת כתר לפי נוסח ספרד, ואח"כ אכול בשמחה כי רצך, כלומר כי כבר רצה א' את תפלתך.

ושם בקובץ י (עמוד קכה) הובא מכתבו של הרה"ח ר' יוסף מנחם צבי הלוי מאנן שליט"א, שהוסיף ע"ז שכן הובא גם בספר 'עת הזמיר' מהרב יעקב דוב בערקאוויטש ז"ל בשם אדם נאמן, שהפזמון "יחיש לאמצך" היו אומרים קודם נשמת, אך מסיים שם "ועכשיו בימינו שנשכח דבר זה צריך לפרש כמו שפירש שם, דהיינו שהקב"ה ימהר לחזקו" (אגב, לא מצאתי סיום זה בספרו הנ"ל, ואולי נפל כאן איזה טעות).

וכתב ע"ז הרה"ח ר' הערשל שליט"א: ודבריו קשים לכאורה להולמו, וכי משום שנשכח ישנה מן האמת? והבנתי כוונתו עפ"י מה ששמעתי מהגר"ש בראנדער שליט"א [זצ"ל] ואמר לי שמצוה לפרסמו, דהנה מידי פעם נודעים דברים חדשים על שיבושים בנוסח התפלה אצל כלל ישראל, והחייט הזה מבלבל את המתפלל, כי מצד א' אינו יכול לשנות מהרגלו, ובפרט שגדולי וצדיקי הדור מקדמת דנא אמרו והתפללו כן, ומאידך בשעת התפלה חושב שתפלתו משובשת.

אשר ע"כ צריכים לדעת מה שאמר כ"ק מרן מהר"ש מבעלזא זי"ע, שאף נוסח שנתהוה אצל כלל ישראל מפאת צענזור, נעשה נוסח מקובל בשמים. ובפיוט בשחרית יוה"כ [אחר "ובכן מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם"] נדפס בכל המחזורים "מלכותם תכון מלכותך", שמתחילה הי' כתוב שם איזה קללה על "מלכותם", דהיינו על הגויים, ואח"כ "תכון מלכותך" [כאמור כבר נדפסו ברובם של המחזורים החדשים "מלכותם, באבדך עובדי פסילי נסכים, תכון מלכותך מלך מלכי המלכים", אבל בדפוסים שהיו לפנינו עד לפני זה איזה שנים נשמטו המילים "באבדך עובדי פסילי נסכים"], אלא שהוציאווה הצענזור, ומכיון שכלל ישראל אמרו כן נעשה זאת להנוסח, ומרן מהר"ש אמר ע"ז תורה לקשר "מלכותם" ל"תכון מלכותך". וכן אמר בשם מרן מהר"ד מבעלזא זי"ע על "תפלה זכה", דאף שלא הי' ראוי לו להמחבר לחבר תפלה זאת, אך כיון שנתקבל בכלל ישראל נעשית תפלה חשובה ומקובלת.

ויסוד הדברים הוא ממדרש שיר השירים (כ ד) שאם קורא "ואייבת" במקום "ואהבת" תפלתו מקובלת, שנאמר ודגלו עלי אהבה, ודילוגו עלי אהבה. ואף דשם איירי בעם הארץ, ובודאי מצוה לתקנו, מ"מ כל זמן שמשמש בקריאתו ג"כ תפלתו מקובלת. וא"כ כ"ש מה שנתקבל בכלל ישראל כבר אין לשנות, ונעשה לנוסח מקובל, וא"צ כלל להתבלבל מכך.

והוסיף עוד, שבאמת בפולין ראשית ההשכלה היתה בזאת, שהמשכילים רצו להוכיח שכל תפילתינו משובשת, וגם שגדולי הדור משתבשים, וע"ז ממילא יתרופף הקבלה. ובין דבריהם אמרו שבאמת צריך לומר בשלש רגלים בשמו"ע בסיום הברכה מקדש ישראל ו"חג הפסח", או מקדש ישראל ו"חג הסוכות", ו"חג השבועות", ולא רק "והזמנים", אלא שבסידור הי' דשום "והזמנים" דהיינו שבכל יו"ט יוסיף הזמן שלו, ואח"כ השתרבב תיבת והזמנים לתוך נוסח התפלה. ובודאי שהשערה זו טעות היא מיסודה, שנוסח זה מובא להדיא בגמרא, מ"מ השערות כאלו מביאות רפיון בקבלה. ולכן צריך לדעת שנוסח התפלה כהוייתו נעשה נוסח מקובל, וממילא תפילתינו אינה משובשת [ובזה רצה ליישב גם מה שמקובל לפרש הפזמון "יחיש לאמצך" דהיינו שהקב"ה ימהר

משלחן ההוגים

מח בגליון נ"ה כתב הרב נפתלי ווייס שליט"א מירושת"ו: שמעתי בענין זה מהגה"ח ר' אהרן מרדכי רוטנר שליט"א, שמרן מהר"ש זי"ע היה לו גיס שהיה גר במדינת רוסלאנד והגיע לבקר את גיסו מרן מהר"ש, והיה לו בת קטנה ושאל אותה מרן זי"ע מה שמה, ושמה היה שיינדל, והיא ענתה ברוסישע הברה ואמרה "שענדל", ומרן אמר לה לומר "שיינדל". והיה אצל מרן פעם נוספת וגם אז שאל מרן לבתו מה שמה וענתה "שענדל". אמר לה מרן זצ"ל שכששמיה יבא אז יקראו לה "שענדל", אבל עכשיו צריכין לקרוא לה "שיינדל".

וביאר רא"מ שליט"א, שאה"ג שהנכון הוא ללא צירי, אלא "שענדל" כמו ברוסלאנד, אבל אי אפשר לשנות כעת לפני ביאת משיח, שאם מתחילים לשנות אף במקום שנכון לעשות כן מ"מ סופו מי ישורנו. וכידוע שכן היה דרך רבועה"ק זי"ע בכל העניינים.

לאמציו, דאך אם כוונת מייסד הפזמון הי' על התפלה המתחלת "יחיש לאמצך", מ"מ כיון שבהילוך הזמן נשתכחה כוונה זו, ונתקבל אצל כלל ישראל הפירוש הפשוט שבה כתפלה שד' יחיש לאמציו, כוונה זו נכונה היא]. עכת"ד.

[ואגב, א' הנוסחאות שרצו להטיל בו דפיון בהמסורת שבו, היא שינויי הנוסח בברכת המזון שאומרים "מגדיל" בימות החול ו"מגדול" בשבתות וימים טובים, שמקורם ממה שהביא המג"א בס' קפט סק"א בשם האבודרהם. ומחמת שלדעתם אין לחילוק זה שחר, העלו שמקור הדברים בטעות יסודם, שמעתיקי הנוסח של ברכת המזון הוסיפו אחר תיבת "מגדיל" וכתבו "ובשב' מגדול", שהכוונה היתה כי בשמואל ב' - שגם שם הובא פסוק זה - כתוב שנו "מגדול" במקום "מגדיל", ורק שהמעתיקים האחרונים שלא ידעו הכוונה של "בשב' מגדול" הבינו דהיינו ש"בשבת" אומרים "מגדול", וככה נשתרבו שהוסיפו לזה גם ימים טובים ר"ת וחזו"מ. אמנם כבר הוכיחו גם על זה, כי התחכמותם הביא אותם לכלל טעות, כי החיבור של האבודרהם בשם "פירוש התפלות והברכות" שכתוב שם "קבלתי מרבתי כי בשבת יש לומר מגדול ישועות בוא"ו ובחול מגדיל ביו"ד", שזהו המקור לדברי המג"א, כבר נגמד בשנת ה"א ק', ואילו הדפוסים הראשונים של נ"ך שחילקו בהם את ספר שמואל לשנים הי' בדפוס וויניציא בשנות ה"א רע"ו - רע"ז, ועד אז לא הי' כלל המושג של שמואל ב'].

ויש להוסיף לזה גם מה שהובא בלוח 'תמידים כסדרם' (בשחרית ליום הפורים) שכ"ק מרן מהר"א זי"ע סיפר שאצל זקינו כ"ק מרן מהר"י זי"ע הי' נהוג לומר פיוט "אזרח בט" בברכת ולמלשינים [הובא ב'אוצר התפלות' ובסידור 'אור לישרים' ועוד], אך פע"א הבחין כ"ק מרן מהר"י זי"ע שהעולם שותקים ואין אומרים פיוטים אלו כי הפסיקו להדפיסם בסידורים החדשים, ומאז הפסיק כ"ק מרן מהר"י זי"ע לומר אלו הפיוטים.

התיקונים שע"י היראים

אך לעומת זה מצינו שרבוה"ק כן שינו מהנוסח המקובל והנדפס בסידורים, ואמרו כפי הנוסח המקורי, וכגון ב"עלינו לשבח" מוסיפים ואומרים הנוסח "שהם משתחווים להבל וריק" וכו', אע"פ שהצענזור הוציא זאת מהסידורים, ובמשך כל השנים נדפסו הסידורים בלא מילים אלו. וכן בזמירות למוצאי שבת דילגו רבוה"ק על החרוזים שמשתמע מהם כרמז על אמונת כת ש"ץ שר"י, אע"פ שאצל כלל ישראל נתקבלו הנוסחאות כפי הנדפס בסידורים.

ולאחרונה י"ל ספר בשם 'סדר יעקב' על מס' ע"ז, ששם האריך לבאר בגודל הנחיצות להחזיר העטרה ליושנה ולתקן כל השיבושים שנגרמו באשמת הצענזור בדפוסים הש"ס וסידורים וכו', והביא שם דבריו הק' של כ"ק מרן מהר"ש זי"ע שאף נוסח שנתהוה אצל כלל ישראל מפאת צענזור, נעשה נוסח מקובל בשמים. אמנם הוא כתב ע"ז מדעתא דנפשי' דבודאי לא היתה כוונת מרן שאין לתקן מה שעיוותו הצענזור, כוונת מרן היתה רק מחמת שבזמנו נתפשטה ההשכלה הארורה אשר רצו לערער על נוסח תפילותינו ח"ו מפני כמה שגיאות שמצאו בה, וע"כ אמר מרן שכיון דכעת המנהג לומר כן נתקבל גם תפלה זו בשמים, אבל כעת אשר יראים ושלמים רוצים לתקן השיבושים מהצענזור, בודאי לא אמר מרן שלא לשנות.

הלימוד בש"ס עם סילופי הצענזור

והנה בהתקופה שלפני המלחמה היו נפוצים בפולין ובגאליציא כמה מהדורות של ש"ס, מהם היו כמובן מהדפוסים ששלטה בהם ידי הצענזור, אבל היו כמה דפוסים שהיו נקיים מהצענזור

למחצה לשליש ולרביע (הדבר הי' תלוי במקום ובזמן ההדפסה, כי לא בכל המקומות ובכל התקופות הי' שוה הקפדת הצענזור, יש ששמו עיקר הדגוש על ההלכות הפסוקות בתלמוד שלא יהי' דבר כנגד חוקותם, ויש שהקפידו ביותר שלא יהי' דבר המבזה את דתם, והיו כמה מדפיסים שידעו איך להתחכם בתחבולות שונות מאחורי גבם של הצענזורים). וידוע אודות הש"ס דפוס סלאוויטא שהמדפיסים צ"ל מסרו נפשם ע"ז, ואילו ש"ס ווילנא נדפס תחת שבט ביקורת הצענזור כשידם היתה תקיפה, ושם נשמטו וסולפו כל הקטעים ככל הישר בעיני הצענזור, ומ"מ בבעלזא העדיפו את הלימוד בש"ס ווילנא על פני כל שאר המהדורות, עקב היותו הנקי ביותר מטעותי הדפוס, על אף שבנוגע להשמטות ולסילופי הצענזור היתה מהדורה זו הגרועה מכולם.

וכבר כתב הגה"צ מקוויגלאוו צ"ל בשו"ת 'ארץ צב' (ה"ב סי' עד), ליישב מה שהקשה לו א' מתלמידיו "אי עושין סיום בערב פסח לבכורים ובט' ימים שקודם ט"ב לאכול בשר, והא בכמה מקומות חסר ממה שהוציא ה"צענזור" כידוע, וא"כ אינו סיום שלם".

וכתב ע"ז: ונלע"ד ליישב המנהג, דבאמת ראוי שגם מסכת משניות יחשב סיום, דהרי שורש הדבר בגמ' (שבת קיה) תיתי לי דכי חזינא צודבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טובא לרבנן, והרי בימי הגמ' עדיין לא היה נסדר הגמ', רק המשניות לבד, הנה מבואר להדיא דמסכת של משניות לבד הוי סיום מסכת. אמנם באשר דעיקר היו"ט הוא מחמת שהוא שמחה של מצוה, נראה דבעינן תרתי, שיהיה סיום וגם יהיה לו שמחה מזה. ובימי הגמ' שעדיין לא היה נסדר הגמ' היה לו שמחה מסיום מסכת משניות, שזה היה אז דבר שלם, משא"כ אחר שסידרו רב' אשי ורבינא הגמ' אינו מוצא קורת רוח והפקת רצון בסיום מסכת משניות, ואף שהוא סיום מסכת לא חשיב שמחה של מצוה, דאנן סהדי שאינו שבע רצון מזה עדיין, כיון דיודע בעצמו שחסר לו עדיין הגמרא על המסכת.

וכל זה בהגמרא שמצוי בידינו ודרך הכל ללומדה, אינו מוצא מרגוע לנפשו כל זמן שלא גמר את כולה, משא"כ במה שחסר ע"י ה"צענזור" ואינו מצוי אצל שום בן תורה כמעט, רק למיעוטא דמיעוטא, ואין מרגיש בעצמו שחסר לו מאומה להשלמת המסכתא, כיון שאין דרך שום בן תורה ללמוד זה, וגם הוא אינו עתיד ללומדה, ואין זה מונע שמחתו והפקת רצונו, וכיון שיש לו שמחה של מצוה שלימה שוב יוצא ידי חובתו בסיום המסכת של משניות לבד כמו שהיה בימי הגמ' בטרם שסידרו ר"א ורבינא ש"ס בבלי (ועיי"ש מה שמיישב גם באופ"א).

(אין לך - על פי)